

KULTURMINNEGRUNNLAG

Sykkelfelt Carl Konows gate

PlanID.: 63270000

Forord

Kulturminnedokumentasjoner og kulturminnegrunnlag er en integrert del av Bergen kommunes planlegging. På kommune- og kommunedelpennivå, men også i visse tilfeller i forbindelse med konsekvensutredninger og offentlige reguleringsplaner blir det utarbeidet kulturminnegrunnlag. Kulturminnedokumentasjoner blir utarbeidet for offentlige reguleringsplaner og er mindre omfattende enn kulturminnegrunnlag. Et kulturminnegrunnlag bygger i regelen på noen hovedtema knyttet til tidlig historie, bebyggelsesstruktur, kommunikasjonslinjer, og særlige enkeltminner og er således en mer overordnet rapport enn en kulturminnedokumentasjon.

Kulturminnegrunnlagene og kulturminnedokumentasjonene er en del av Byantikvarens arbeid med å kartfeste og sikre informasjon og kunnskap om det historiske kulturlandskapet i Bergen kommune. Kulturminnegrunnlagene og kulturminnedokumentasjonene benyttes som underlagsmateriale for videre planarbeid. De skal også ligge som vedlegg til planene frem til politisk behandling, og vil være grunnlagsmateriale for senere kulturminneplanlegging og saksbehandling knyttet til vern av kulturminner og kulturmiljø.

Kulturminnegrunnlaget er i hovedsak avgrenset av den aktuelle plangrensen, men inkluderer til en viss grad kulturminner og kulturmiljøer utenfor planområdet da disse også kan bli påvirket av planlagte tiltak. Det er her også gitt en kulturminneevaluering av hvilke føringer som må ligge til grunn for det planlagte tiltaket ut fra de aktuelle kulturminner og kulturmiljøer.

Hege Bakke-Alisøy har vært prosjektleder for arbeidet med dette kulturminnegrunnlaget. Tekst er utarbeidet i samarbeid med Randi Reisæter. Kart er utarbeidet av Rigmor Huus.

Vi takker Billedsamlingen for generøs tillatelse til bruk av deres bilder i rapporten.

Byantikvaren

november 2014

Johanne Gillow

byantikvar

Innhold

1. Sammendrag og anbefalinger	2
2. Bakgrunn for undersøkelsen	5
3. Kulturminner og kulturmiljøer – grunnlaget for dokumentasjonen	6
3.1 Formelt vern	6
4. Metode	7
5. Topografi og tidlig historie	7
6. Ferdselsårer og kommunikasjon	10
6.1 Veier og veifar	12
7. Bebyggelsesstruktur	14
7.1 Gårder.....	14
7.2 Lyststeder	17
7.3 Industriutbygging.....	17
7.4 Boligutbygging	19
7.5 Bygningsmiljø.....	21
8. Enkeltojekt og anlegg	29
8.1 Damsgård hovedgård	29
8.2 Alléen på Damsgård.....	31
8.3 Karensfryd 6 – lyststedet.....	33
8.4 Frydenbølien 13a og b	34
8.5 Blodbyen.....	35
8.6 Alléen 16/18.	37
8.7 Fyllingsveien 34	38
8.8 Nylundsveien 6	39
8.9 Hager, porter og gjerder.....	40
8.10 Carl Konows gate 20	43
8.11 Høyenes vinfabrikk	43
9. Litteraturliste	45
10. Vedlegg.....	45

1. Sammendrag og anbefalinger

Planområdet strekker seg fra Gyldenpris til Damsgård hovedgård med Carl Konows gate sentralt i området. Hele planområdet var opprinnelig del av Håstein gård, det som senere ble gården Damsgård. Hele område var jordbruksland hvor det på slutten av 1700-tallet ble etablert flere lyststeder. Fra midten av 1800-tallet ble det en økende grad av industriutbygging på Laksevåg som resulterte i ny boligbebyggelse. Dette ser en spesielt fra 1910-1920 da det ble laget flere veiplaner og reguleringsplaner for å møte det økende behovet for boliger i tilknytning til industrien. Området fra Stranden og utover preges fortsatt av industri og næring, men av gammel industribebyggelse er lite bevart.

Dette kulturminnegrunnlaget har fokus på sentrale og viktige kulturminner og kulturmiljø. Formålet her er å komme med visse føringer for den videre utvikling av området i henhold til de rammene som er gitt ved oppstart av detaljreguleringen. Ut fra dette kulturminnegrunnlaget er det noen kulturminner og kulturmiljø som er viktig å ta hensyn til i den videre planleggingen. Her er det også inkludert noen kulturminner og kulturmiljøer som ligger like utenfor, eller tangerer plangrensen. Dette ut fra en vurdering av at tiltaket kan ha konsekvenser for disse kulturminnene.

- **Damsgård hovedgård.** Hovedgården regnes som ett av de norske hovedverkene innen stilarten rokokko, og er fredet. Anlegget omfatter også østhaven, vesthagen og en engelsk landskapskage. Hele anlegget med hager og åpen mark mot nord er et unikt kulturminne og har svært høy verneverdi.
- **Alléen på Damsgård.** Lindealléen fra Damsgårdsveien opp til hovedgården utgjør et over 200 år gammelt landskapselement og historiefortellende struktur knyttet til både veifaret og hovedgården. Trearekkene har svært høy verdi som historiefortellende struktur og viktig landskapselement, og bør i størst mulig grad bevares. Veifaret er vernet i kommuneplanen med hensynssone bevaring kulturmiljø, med en 10-meter buffer. I St. meld. Nr 24 (2003-2004) Nasjonal transportplan 2006-2015 har Statens vegvesen forpliktet seg til å ta hensyn til Den europeiske landskapskonvensjonens intensjoner (2004). Den setter et sterkere fokus på verdiene i landskapet, og alléene er et landskapselement som er knyttet til vegene. Verdien av kulturlandskap omtales også i Nasjonal transportplan 2010-2019: «Regjeringen har som mål å begrense inngrep i viktige kulturminner, kulturmiljø(...)».

- **Karensfryd.** Dette er et lyststed fra sent 1700-tall med hovedbygningen bevart. Bygningen representerer lyststedstradisjonen i Bergen og historien før industrialiseringen av Laksevåg, og har svært høy verneverdi.
- **Frydenbølien 13.** Denne store sveitervillaen fra rundt 1880 er godt bevart og skiller seg ut ved sin arkitektur og vakre beliggenhet i grønne omgivelser. Bygningen er en av få 1800-talls bygninger i lokalmiljøet og har høy verneverdi.
- **Bygningsmiljø Karensfryd** representerer tidlig boligutbygging på 1910-tallet. Villaene utgjør et helhetlig bygningsmiljø sammen med hagene og lyststedets hovedbygning, og disse bør ses i sammenheng. Området har høy antikvarisk miljøverdi.
- **Fyllingsveien** er et eldre veifar med boligbebyggelse fra 1910-tallet. Bygningsmiljøet består av arbeiderboliger og villaer som kom til i forlengelsen av industriutbyggingen ved sjøen nedenfor. Bygningene har arkitekturhistorisk verdi og bidrar til å synliggjøre Fyllingsveien som et tidlig veifar. Et sårbart felt er krysset mellom Fyllingsveien og den yngre Carl Konows gate; det er viktig å opprettholde kontinuitet i 1910-tallsbebyggelsen langs Fyllingsveien.
- **Blodbyen/Gyldenprisveien 9-17 og Lien 85** er seks gjenværende boligbrakker etter brakkebyen på Gyldenpris som Bergen kommune oppførte i etter bybrannen i 1916. Bygningsmiljøet forteller om boligkrisen og den kommunale innsatsen for boligsaken i kjølvannet av 1916-brannen, og har svært høy verneverdi. I kommunedelplan for Puddefjorden og Damsgårdssundet (planID 17330000) er denne bebyggelsen regulert til «område der det skal tas spesielt hensyn til byform og kulturminner» (§ 7.2).
- **Alléen 16/18.** Leilighetsbygning fra 1920-tallet. Bygningen er karakteristisk for 1920-tallets leilighetsbygg, og bygningens arkitektoniske særpreg bør søkes bevart.
- **Fyllingsveien 34.** Helhetlig eiendom med et svært godt eksempel på bolighus i bergensstil fra 1929. Bygningen har høy arkitekturhistorisk verdi som karakteristisk eksempel på en lokal byggestil. Garasje, inngjerding og port vurderes også som verneverdige deler av eiendommen.
- **Nylundsveien 6.** Helhetlig eiendom med bolighus i nøktern, nyklassisistisk stil fra 1929. Eiendommen har arkitekturhistorisk verdi.
- **Nylundsveien, 1920- og 30-tallsbebyggelse.** Her er det mange gode eksempler på de ulike arkitekturretninger fra disse to tiårene. Arkitekturen preges av stor bredde i

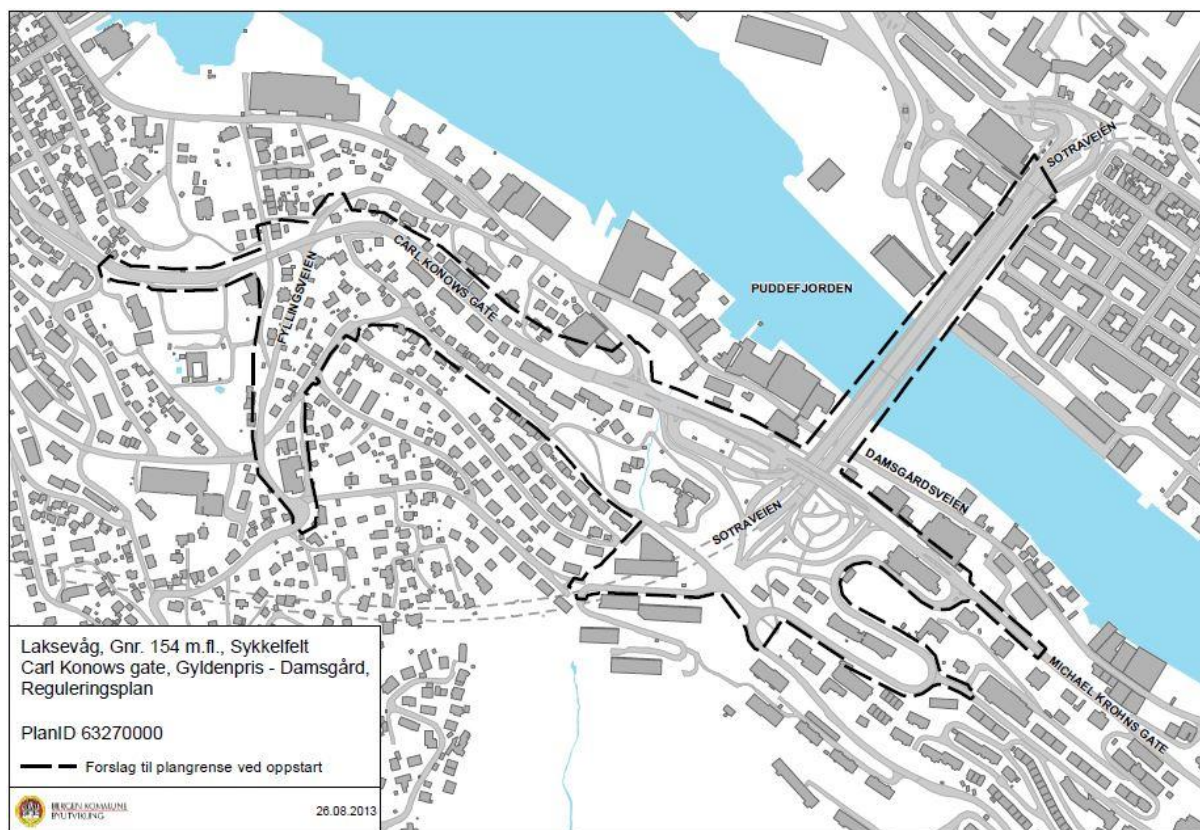
stilretninger og uttrykk og vurderes som verneverdig. Disse verdiene bør det tas hensyn til i den videre utviklingen av området.

- **Carl Konows gate, 1940-50-tallsbebyggelse.** Etterkrigstidens blokker og tidlig borettslagsbebyggelse er tidstypisk og representerer ulike typer modernisme. Det tidstypiske uttrykket er godt bevart. Denne bebyggelsen bør det tas hensyn til i den videre utviklingen av området.
- **Hager, porter og gjerder.** Et rikt utvalg av porter og gjerder tilknyttet eiendommene preger området og gir høy opplevelsesverdi. Helheten bestående av hus, hage, inngjerding, port etc. er en viktig kvalitet i hele planområdet og bør tas hensyn til.
- **Carl Konows gate 20.** Dette er ett av få eksempler på formålsbygd industribebyggelse i planområdet. Bygningen har verneverdi.
- **Høyes vinfabrikk.** Murbygningen er oppført 1927 etter tegninger av arkitekt Ole Landmark, for vinfabrikken som startet opp på Aga allerede i 1900. Bygningen har høy arkitektonisk verdi.

Dette er områder som har høy kulturminneverdi og krever særlige hensyn i det videre planarbeidet. Området som helhet innehar veldig viktige kulturminner og ved alle eventuelle tiltak og endringer knyttet til bygg eldre enn 1970 må en vektlegge kulturminnehensyn. Eventuelle endringer bør skje i tråd med områdets karakter, og uten at bredden i arkitekturstiler eller tidsdybden i eksisterende bebyggelse svekkes i for stor grad.

2. Bakgrunn for undersøkelsen

I henhold til fullmakt og i medhold til plan- og bygningsloven § 12-2 og § 12-8 vedtok kommunaldirektøren for byutvikling, klima og miljø, brev av 03.10.2013, å starte opp detaljreguleringsplan planID 63270000 for Laksevåg, gnr 154 m.fl., sykkelfelt Carl Konows gate Gyldenpris – Damsgård.

Figur 1 Plangrense ved varsel om oppstart detaljregulering

Planarbeidet inngår i etablering/opprustning av hovedrutenett for sykkel som inngår i Bergensprogrammet (www.bergensprogrammet.no). Denne detaljreguleringen gjelder etablering av sykkeltilrettelegging i Carl Konows gate og deler av Michael Krohns gate, samt forbedring av forholdene for gående og syklende i Gyldenpriskrysset og etablering av fortau langs deler av Fyllingsveien opp til Herman Grans vei.

På oppdrag fra Statens Vegvesen har Byantikvaren utarbeidet et kulturminnegrnlag for reguleringsplanen. Kulturminnegrnlag er en del av Bergen kommunes arbeid med å kartfeste og sikre informasjon og kunnskap om kommunens urbane og rurale historie.

3. Kulturminner og kulturmiljøer – grunnlaget for dokumentasjonen

Innenfor kulturminnefeltet skiller vi mellom *kulturminne*, *kulturmiljø* og *kulturlandskap*. Et kulturminne er spor etter menneskelig aktivitet, ofte referert til som enkeltobjekt (eller grupper av enkeltobjekt). Det enkelte kulturminnet inngår ofte i en kulturhistorisk sammenheng - et kulturmiljø - som kan bestå av flere objekter, grupper av objekter og andre kulturhistoriske elementer. Kulturmiljøer avgrenses på ulike geografiske størrelsesnivåer, og kulturmiljøene er altså ikke entydige størrelser. De avgrenses ut fra situasjon og formål. Bygningstiljø er et eksempel på en avgrensing av kulturmiljø og blir her nyttet i betydningen av flere bygninger som på grunn av enhet i utforming, byggeår eller andre fellestrekk, oppfattes eller vurderes som en avgrenset gruppe. Den videre sammenheng, der en også ser den naturgitte forutsetningen sammen med kulturmiljøet, er kulturlandskapet. Landskapet kan være lite eller mye omformet (rurale og urbane kontekster), men danner uansett rammen for kulturminnene og kulturmiljøet.

3.1 Formelt vern

I dagligtale blir ofte begrepene «fredet», «vernet» og «verneverdig»/»bevaringsverdig» kulturminne brukt upresist. Det er derfor nødvendig med en kort presisering av hva de enkelte begrepene betyr.

«Verneverdig»/»bevaringsverdig» har samme betydning og er en fellesbetegnelse for alt som har bevaringsverdi, mens «vernet» er fellesbetegnelse for alt som har et formelt vern knyttet til lovbestemmelser. Det være seg vern etter kulturminneloven eller plan- og bygningsloven.

Når vi snakker om «fredet» er objektet vernet etter kulturminneloven (Lov om kulturminner av 9.juni 1978). Kulturminneloven gir en klar definisjon av hva som er fredet. Den skiller mellom to hovedgrupper fredninger; Automatisk fredede kulturminner og vedtaksfredede kulturminner. Automatisk fredede kulturminner er fredet uansett om de er påviste eller om de er uoppgdaget i jorden. Hva som er automatisk fredet er listet opp i kulturminneloven § 4. Forenklet kan man si at alle spor etter menneskelig aktivitet fra før 1537 og stående bygninger før 1649, er automatisk fredet.

Vedtaksfredet er bygninger eller anlegg fra nyere tid, dvs. etter 1537 og 1649, som er fredet etter vedtak av Riksantikvaren. Kulturminneloven forvaltes av Miljøverndepartementet med delegering til Riksantikvaren og fylkeskommunene.

I Bergen kommune er Byantikvaren fagetat for kulturminnevern. Kommunene er tillagt forvaltningen av plan- og bygningsloven. Byantikvaren jobber derfor med vern gjennom plan-

og bygningsloven. I plan- og bygningsloven er det mulig å verne bygninger og kulturmiljø gjennom forskjellige verktøy. På kommuneplannivå kan det gis føringer og lages hensynsoner for kulturminner. I reguleringsplaner har man flere virkemidler som er mer juridisk bindende. Byantikvaren har fagansvar for kommunens forvaltning av bygg og anlegg som er verneverdige, men som ikke er fredet.

Bergen kommunes areal ligger under tre ulike forvaltningsnivå innenfor kulturminnevernet. Riksantikvaren, fylkeskommunen ved «Seksjon for kulturminne og museum», og Bergen kommune ved Byantikvaren. Riksantikvaren og Hordaland fylkeskommune er knyttet til rollen som kulturminnemyndighet etter kulturminneloven. Riksantikvaren har direkte ansvar for kirkene, stående bygninger eldre enn 1649 og automatisk fredet bygrunn i sentrum. Utenfor fredet bygrunn er det fylkeskommunen som skal oppfylle undersøkelsesplikten etter kulturminneloven (jf. § 9 kulturminneloven). Fylkeskommunen er som regional kulturminnemyndighet også høringspart i plansaker, og har innsigelsesrett til plansaker på grunnlag av blant annet kulturminner.

4. Metode

Byantikvarens kulturminnegrunnlag er knyttet til overordnet planarbeid, og har som målsetting å belyse viktige overordnede kulturminnestrukturer. Dette er historiefortellende strukturer som har vært konstituerende for utviklingen i området, de er således essensielle i en helhetlig vurdering av kulturminneverdier i planområdet. Et kulturminnegrunnlag har ikke som mål å være en uttømmende dokumentasjon av alle kulturminneverdier. Her er det lagt vekt på det som er vurdert som sentrale og førende kulturminner innenfor det angitte området.

Dette kulturminnegrunnlaget tar utgangspunkt i hovedtemaene; topografi og historie, fredete arkeologiske funn, ferdselsårer, bygg og bebyggelsesstruktur, krigsminner og enkeltobjekt og anlegg. Hver hovedkategori er knyttet til et vedlagt kart.

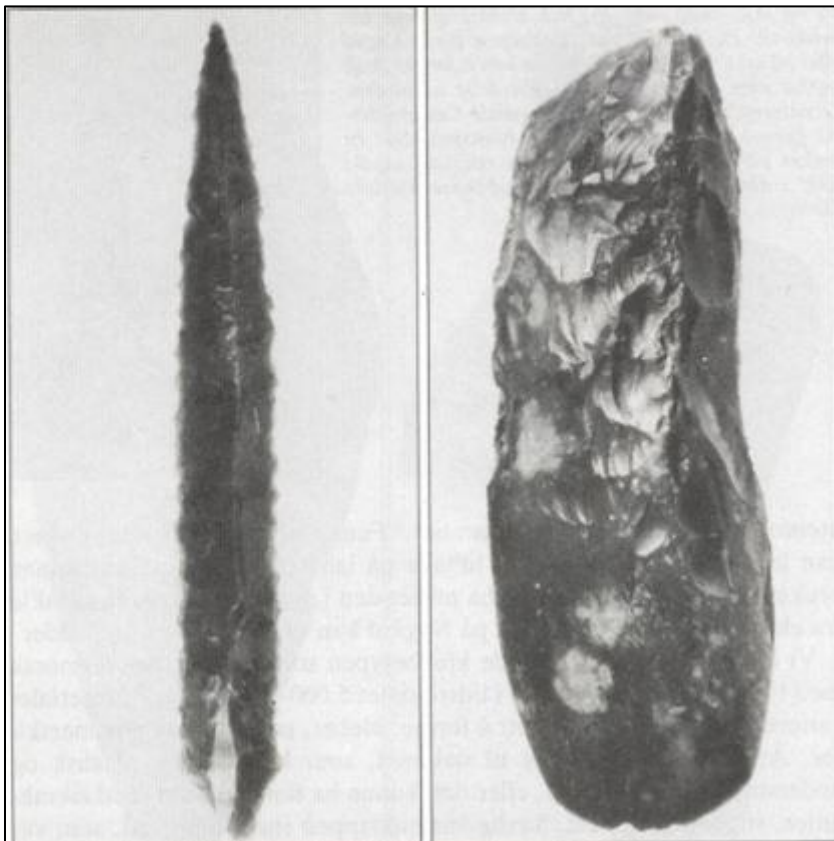
Vi har hatt en rekke historiske kart, ortofoto og skråfoto digitalt tilgjengelig i dette arbeidet. De har vært viktige redskap for å kartlegge den historiske utviklingen i området. Videre har vi gjort våre egne observasjoner i felt. Feltarbeidet har bestått i en systematisk gjennomgang av planområdet. En slik fysisk tilstedeværelse i området gir et bedre grunnlag for å forstå stedets historiske utvikling og dybde.

5. Topografi og tidlig historie

Løvsstakken og Damsgårdsfjellet danner en rygg som går SØ-NV. Fra Kirkebukta går det et daldrag sørover mellom de to fjellene. Terrenget skråner fra Løvsstakken og ned mot

Puddefjorden. Landskapet vender mot nord, og kombinert med små flater har dette ikke vært veldig gunstig jordbruksområde. Grunnfjellet består i hovedsak av hard og sur gneis og granitt. Disse bergartene forvitrer seint og gir lite løsmasser (Fossen 1984, s. 73). I Kirkebukta er det noe større flater som egner seg bedre til jordbruk. Her er også landskapet mer østvendt og større moreneavsetninger som gir et bedre jordsmonn egnet til jordbruk.

Det er gjort funn av redskaper fra steinalderen som viser at det har vært mennesker i dette området siden eldre steinalder. Like vest for Nordrevågen ble det tidlig på 1800-tallet gjort funn av en tverrøks (B 62) (Fett 1969, s. 6, Fossen 1984, s. 22-23). I steinalderen var det andre naturressurser enn jordbruk som var avgjørende for menneskelig bosetning. Navnet Laksevåg gir en god indikasjon i seg selv på at det har vært bra laksefiske i dette området. Navnet Laksevåg har trolig omfattet både Nordrevågen, Søreivågen og Kirkebukta, alle trolig gode laksevåger med sandbunn og mindre bekker (Fossen 1984, s. 95). På Damsgård er det gjort to senere funn som er knyttet til overgangen til jordbruk. Det er en flintpil (B 8070) og en tjukknakka flintøks (B 8071) (Fett 1969, s.6, Fossen 1984, s. 29-31).

Figur 2 Flintpil (B 8070) og tjukknakka flintøks (B 8071) (Fossen 1984, s. 28).

Det er ikke kjent andre fornminner i dette området, men dette er trolig mer et resultat av manglende registreringer og stor utbygging i moderne tid enn som en indikator på hvilke grad mennesker har utnyttet dette området opp gjennom forhistorien. Håstein gård, som omfatter området fra Solheimsviken til Nordrevågen nevnes for første gang i Munkelivs jordebok fra 1427 (Fossen 1984, s. 94). Likevel kan en anta at gårdsdrift strekker seg lengre tilbake enn dette. Området ved Kirkebukta og Damsgård er noe av det bedre jordbruksområde på Laksevåg (Fossen 1984, s. 34).

Håstein gård kan være ryddet en gang i jernalderen. Størrelsen på gården tyder på at dette er en av de eldre gårdene på Laksevåg. Første gang en finner Håstein gård nevnt i skriftlige kilder er i Munkelivs jordebok fra 1427. Håstein strakte seg i høymiddelalderen fra gården Solheim i sør til Gravdal i nord. Laksevågneset kan ha vært en egen gård, Laksevåg gård. Håstein er et sammensatt gårdsnavn og var opprinnelig flertallsformen Håsteinar som var brukt opp til 1700-tallet. Navnet av hár og steinar, hár betyr høy. Det er flere teorier til betydningen av dette navnet. Opprinnelig har det vært noen store steiner helt nede ved sjøen, like ved der det opprinnelige gårdstunet lå (fig. 6). Det er antatt at navnet Håsteinar refererer kombinasjonen av disse store steinene samt gode forhold til høyproduksjon (Fossen 1984, s.94-95).

Figur 3: Utsnitt fra et prospekt av Dreier fra 1810 som viser de store steinene som en antar har gitt navn til gården Håstein. Dette er også der det opprinnelige gårdstunet (Fossen 1984, s. 95).

Håstein gård ble lagt inn under Munkelivs kloster da dette ble grunnlagt på begynnelsen av 1100-tallet. Mest trolig har Håstein vært delvis øde etter svartedauden, men gården ble trolig drevet direkte fra Munkeliv. Svartedauden førte til en nedgang i inntektene for Munkeliv kloster som på 1400-tallet var den største jordeieren på Laksevåg. Munkeliv kloster ble oppløst i 1531, fem år før reformasjonen (Fossen 1984, s. 125-126). Reformasjonen fikk stor betydning utover et skifte i religion. Det var i stor grad en gjennomgående endring i eiendomsforholdene. I 1536 ble Håstein gård lagt til Domkirken og biskop Geble Pederssøn. Kongen tok så over gården etter at biskopen døde i 1557. I 1562 ble så Håstein solgt videre til Tønnes Clausson. Navnet Damsgård tror man kommer fra en senere eier, *Dam* Tønneson. Han er nevnt som bruker i 1620 (Fossen 1984, 125-126, 146-150).

6. Ferdselsårer og kommunikasjon

Den eldste og viktigste ferdselsårene har nok vært sjøveien. Her har det vært gode havner tilpasset ulike vindretninger. Nordrevågen, Søreivågen og Kirkebukta har ulike kvaliteter som havner, men deres samlede lokalisering gjør at det alltid var en passende havn i nærheten. Nærheten til byen har vært viktig og frem til byggingen av Puddefjordsbroen var det to

A detailed map of the Faroe Islands, showing the main islands of Streymoy, Eysturoy, and Svaloy. The map is labeled with numerous place names in Faroese, including Hvalba, Tórshavn, and Lunda. It also shows the surrounding waters and the location of the islands relative to each other.

6.1 Veier og veifar

Ut fra det en ser fra skriftlige kilder og eldre kart er veifaret langs Puddefjorden, Strandveien, en av de eldste veiene på Laksevåg (se fig. 3). Denne har gått fra Fløen og Solheimsviken og ut til Damsgård. Fra Damsgård har det trolig gått et veifar både videre vestover mot Nygård og Gravdal, men også et veifar sørover fra Damsgård i retning Fyllingsdalen (Fossen 1984, s. 84-89). Strandveien var nok å regne mer som et veifar enn en vei frem til lystgårdene ble etablert rundt 1800. Ut på 1800-tallet gikk en også etter hvert over til navnet Damsgårdsveien, dette ble det offisielle navnet i 1916 (Fossen 2010, s. 26). Veien som i dag heter Alléen var nok også i utgangspunktet en sti før det ble etablert en vei i forbindelse med byggingen av Damsgård Hovedgård.

Kart fra 1700- og 1800-tallet viser at det er bare Alléen og Strandveien som var i dette området. Den økende utbyggingen av industrien på Laksevåg førte også til et endret behov for boligbebyggelse og nye veier. På kart fra 1883 ser en at det i tillegg til Alléen og Strandveien i all hovedsak er veier opp til lyststedene og noe spredt bebyggelse knyttet til disse (se fig. 4). Det ble utarbeidet veiplaner og reguleringsplaner for å møte behovet for utbygging. En veiplan utarbeidet i 1916 gir et godt bilde på hvilke veier som da eksisterte og den planlagte utbyggingen (se vedlegg 1). Her ser vi at Fyllingsvegen var en av de allerede etablerte veiene. Det er også en del utbygging av boliger langs denne veien i tidsrommet 1910-1920.

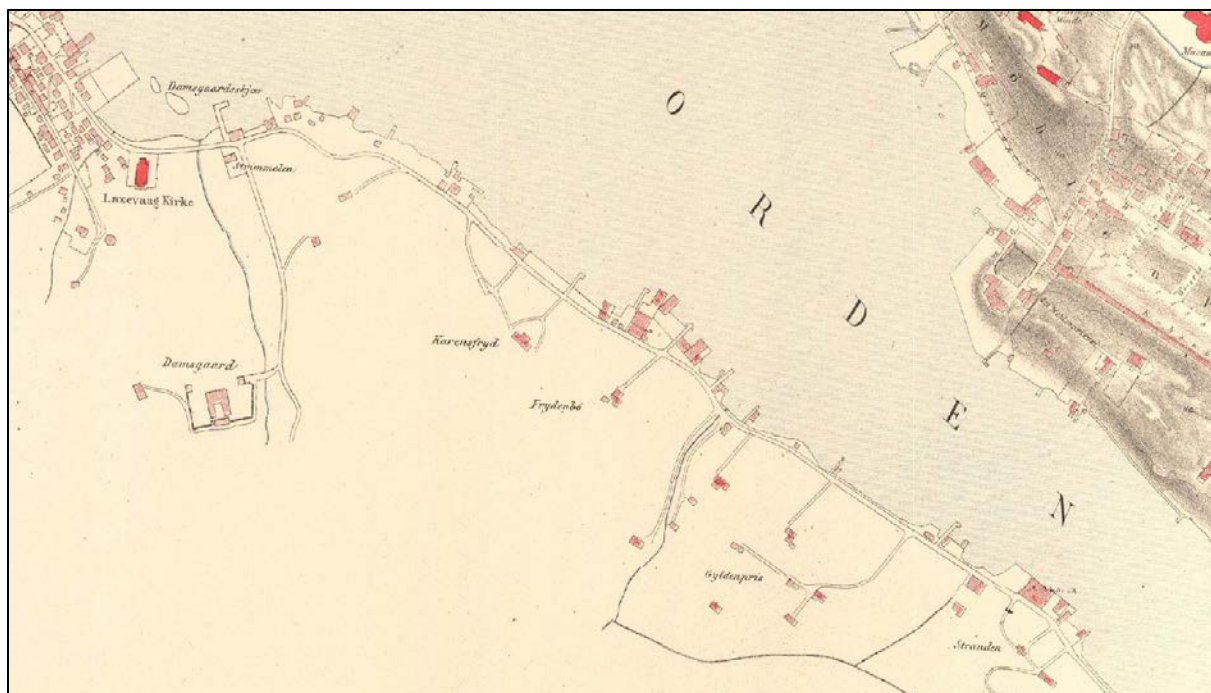
Figur 5. Strandveien rundt 1900 (UBB-BROS-04903).

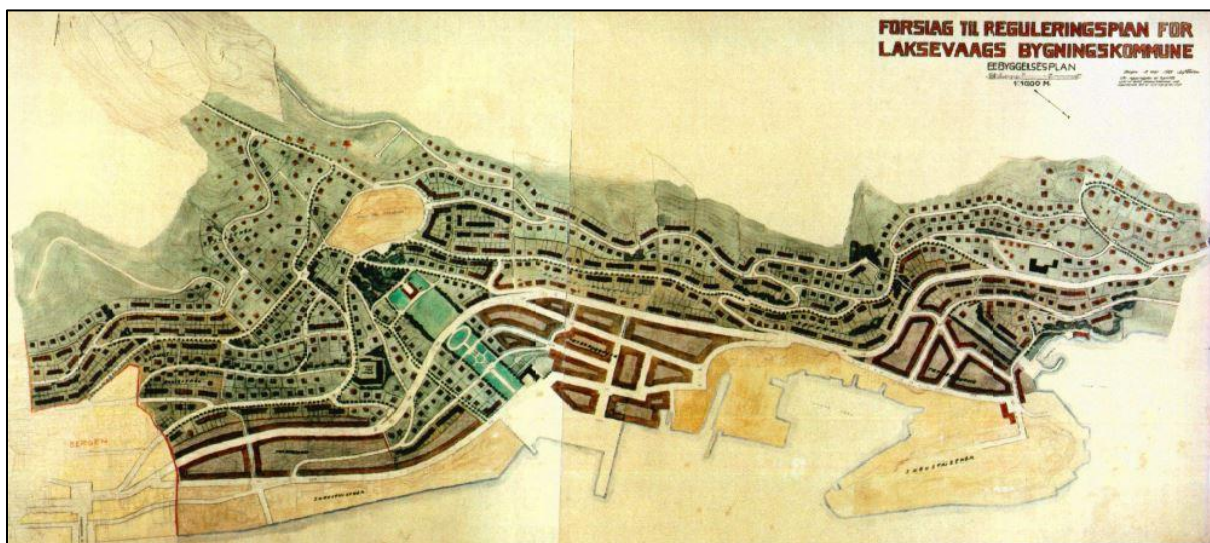
Figur 6. boligutbygging langs Fyllingsveien rundt 1910 (UBB-KK-NKX-0273).

Veistrukturen slik den fremstår, er i all hovedsak resultat av en reguleringsplan fra 1925 (se fig. 6). Veier og boligstruktur ble etablert i denne planen og er lite endret. Standard og veibredde har endret seg en del ut fra økning i trafikk og økt belastning på veinettet. Det meste av veiene var i utgangspunktet enkle kjerreveier som ikke var bygget for et økende

innslag av motoriserte kjøretøy. Fra 1920 ble det foretatt store utbedringer av veinettet i takt med etablering av nye veier (Fossen 1991, s. 225-230). Den økte utbyggingen på vestsiden av Puddefjorden, da særlig på Gyldenpris, etter bybrannen i 1916 økte presset på en bedre forbindelse til Bergen sentrum. Det hadde allerede i 1903 vært planer om en bro over Puddefjorden. Denne planen ble tatt frem igjen og det ble i 1917 nedsatt en brokomite med medlemmer fra Bergen, Laksevåg og Fana. Broen over Puddefjorden ble utsatt til fordel for bygging av Nygårdsbroen og det ble ikke fortgang i planen før etter 1950. Puddefjordsbroen ble åpnet i 1956 og medførte etter hvert til at ferjeforbindelsene mellom Laksevåg og Bergen ble lagt ned (Fossen 1991, s. 238-242). I forlengelse av Puddefjordsbroen ble Løvestakktunellen åpnet i 1968. Byggingen av broen og tunellen medførte store endringer på vestsiden av Puddefjorden og fjernet mye av den eldre bebyggelsen i området.

Figur 7 Kart fra 1883 som viser eksisterende veier langs Puddefjorden (kartgrunnlag Bergen kommune).

Figur 8 Reguleringsplan for Laksevåg, vedtatt i 1925 (kartgrunnlag Bergen kommune).

7. Bebyggelsesstruktur

7.1 Gårder

Damsgård

Navneskiftet fra Håstein til Damsgård har nok også trolig sammenfalt med at gårdstunet ble flyttet. Dam Tønneson som tok over gården i 1643 var trolig den som bygget det første huset, på det platået der Damsgård hovedgård ligger i dag. Ved overtagelsen av gården i 1562 ble det satt krav fra kongen at Tønnes Clausson skulle oppføre en kjøpstadsbygning. Dette ble trolig ikke gjort før ut på 1600-tallet. Ut fra manntallslistene ser en at i 1700 er det registrert en tysker ved navn Peder som tappet øl i Damsgårdsbukten (Fossen 1984, s. 269, 298, 322-323).

Figur 9: Utsnitt av kart fra 1768 tegnet av Reichborn (kartgrunnlag Bergen kommune).

Hvorvidt selve gårdstunet ble flyttet da Dam Tønneson bygget der hovedhuset til Damsgård hovedgård står i dag, er usikkert. Det som er klart er at gården hele tiden ble drevet av paktere. På 1600-tallet ble det også vanlig å ha rådmenn tilknyttet gården. Utover dette var det husmenn, strandsittere og fiskere som også var tilknyttet gårdene. Det ble ryddet en del nye bruk utover 1600-tallet, blant annet Laksevågneset, Holen, og Stranden. Utover 1700-tallet kommer det flere bruk langs sjøen innover mot Solheim. Gårdene Gyldenpris, Frydenbø, Karensfryd, Frydenlund og Voldene ble alle ryddet en gang mellom 1750 og 1775 (Fossen 1984, s. 161-169). Ulike kart, blant annet Reichborn sitt kart fra 1768 og Gottberg sitt kart fra 1772, viser at det nå er gårdsbruk langs Puddefjorden (se fig.7 og 8). Nærheten til Bergen by gjorde at gårdsdriften ble tilpasset bymarkedet utover slutten av 1600-tallet og inn på 1700-tallet. På Damsgård slutten en helt med kornproduksjon, de la om til melke- og kjøttproduksjon som var stor etterspørsel etter på bymarkedet. Gårdsbrukene som ble ryddet utover 1700-tallet hadde også hovedvekt på melke- og kjøttproduksjon. De gode fiskeressursene på Laksevåg var også en god tilleggsnæring for brukerne (Fossen 1984, 220-222, 239).

Figur 10: Utsnitt av Gottberg sitt kart fra 1772 (kartgrunnlag Bergen kommune).

På slutten av 1700-tallet var Damsgård eid av Joachim Christian Geelmuyden som ble adlet til Gyldenkrantz. Da han døde i 1795 solgte enken ut flere av eiendommene, blant annet Stranden, Gyldenpris, Frydenbø, Karensfryd og Frydenlund. Her var det allerede eksisterende gårdsbruk, men nå var det velstående byborgerer som kjøpte disse og etablerte lyststeder.

7.2 Lyststeder

Det ble etter hvert etablert en rekke lyststeder fra Solheim og helt ut til Kjøkkelvik. Der det før hadde vært mindre bruk og husmannsplasser ble det nå etablert påkostede lyststeder. Jordbruksaktiviteten ble opprettholdt av pakterer i tillegg til at det trolig også var både husmenn og strandsittere på en del av gårdene. Lyststedene har en del fellestrekk ved at symmetri og enkelhet er gjennomgående for hele anleggene med hovedhus, hageanlegg og alleer (Fossen 1984, s. 288). Kart fra 1824 viser hvordan lyststedene lå utover på vestsiden av Puddefjorden (fig. 9). Det som her er merket med Sorgenfri er det samme som Frydenbø (Harris 1991, s. 101). De fleste av disse lyststedene er i dag vekke. Foruten Damsgård hovedgård er det bare Karensfryd som er bevart av de lyststedene som er innenfor gamle Håstein gård. Det er noen bygninger som har vært tilknyttet lyststedene som ennå eksisterer. Dette gjelder blant annet Frydenbølien 13 som trolig har vært tilknyttet lyststedet Frydenbø, og Damsgårdsveien 166c som har samme beliggenhet som pakterboligen til Frydenlund. Dette kan være et yngre hus som bare har en tilsvarende plassering som den eldre pakterboligen, dette er usikkert.

7.3 Industriutbygging

Boligbebyggelsen i planområdet og på resten av Laksevåg vokste frem og spredde seg som resultat av industrien som etablerte seg fra midten av 1800-tallet, og arbeidsplassene som da ble etablert. Søreivåen var det tidligste og største industriområdet på Laksevåg. Her lå de store tre- og jernskipsbyggeriene sammen med annen industri, og en tidlig arbeiderforstad vokste frem i forlengelsen av industriforetakene. Disse bolighusene lå like vest for kirken og langs Damsgårdsveien ved Søreivåen. Noe av denne tidlige arbeiderbebyggelsen er bevart. Verftene sysselsatte flere hundre mennesker, og verftsindustrien på Laksevåg var i en tid landets største. Den var langt opp til vår egen tid selve ryggraden i Laksevågs økonomi. Også på Stranden, Gyldenpris og Frydenbø ble det på slutten av 1800-tallet etablert industri i stort omfang på nedsiden av Damsgårdsveien. Store bygninger med høye pipere kom opp utover mot Kirkebukten, deriblant jodfabrikker, trelast, mange garverier, salterier, hermetikkfabrikker og reperbaner. Tidligere var det pakkboder og nøst som preget mye av strandlinjen.

Figur 12. Karesvåg 1935-39. Industribebyggelse nært sjøen og boligbebyggelse i bakkant (ubb-w-sh-005051).

Industriutbyggingen kom først langs sjøen, men ganske fort spredte den seg videre oppover på innmarken, langs oppsiden av Damsgårdsveien, og tok over områder hvor det frem til da hadde vært gårdsdrift og lystgårder. I 1898 ble det til og med startet opp et renseri i Fredrik Meltzers gamle lyststed, Stranden (Gjerstad, 2006, s. 13-15). Lyststedenes tid på Laksevåg sto for fall. Siden kom en rekke grener av trevareindustri til; sagbruk, høvleri, kassefabrikk og tørkeri. Vestlandske Møbelindustri og smørfabrikken Loyal etablerte seg på Karesvåg, Frydenbø trevarefabrikk på Frydenbø.

Og tilveksten økte på mellom 1910-1920. Omfattende boligreisning kom til i forlengelsen etter hvert som industriforetakene spredte seg, og folketallet vokste jevnt og trutt fra 2700 rundt 1900 til 25 000 i 1972. Området fra Stranden og utover preges fortsatt av industri og næring, men av gammel industribebyggelse er lite bevart. Foruten industri knyttet til større, formålsbygde anlegg og bygninger, har det vært drevet mye småindustri i bolighusenes kjellere. Typiske næringer var snekkeri, metallverksted og vaskeri.

7.4 Boligutbygging

Typologisk sett er dette et forholdsvis enhetlig planområde, med mye småhus og mindre boligblokker anlagt langs gater og med hager rundt, samt noe villabebyggelse.

Figur 13. Planområdet i 1962 sett fra nordvest med Damsgård hovedgård og Jansonmarken til høyre i bildet (UBB W-F-080360).

Boligbebyggelse for arbeidere dominerer, men det er få hus fra industrialiseringens tidlige fase på 1800-tallet. I takt med den stadig økende industriutbyggingen på 1900-tallet startet en mer omfattende og gradvis utbygging med større og mindre arbeiderboliger for flere familier, samt en del eneboliger og villaer. Husene har oftest hage og ligger fordelt langs gater bak porter og gjerder. Arkitekturen er i Bergen preget av mangfold i disse årene, især 1920- og 30-årene. I planområdet finner vi helhetlige bygningsmiljø og gode representanter for de til enhver tid gjeldende stiler og arkitekturretninger i første halvdel av 1900-tallet. Disse innbefatter nybarokk, «bergensstil», nyklassisisme, «bergensskolen», funksjonalisme, samt etterkrigsmodernisme.

Med *bergensstil* menes en lokal byggestil fra ca. 1900-1940 med forbilde i urbane, bergenske borgerhus (Indahl, Torvanger og Hofstad 2005, s. 94). Stilen er en form for regional historisme som hentet tradisjonsrike stilelementer fra bergensarkitekturen og lyststedene på 1700- og 1800-tallet, slik disse var før de internasjonale stilene gjorde seg så sterkt gjeldende fra midten av 1800-tallet. Også innenfor bergensstilen kan sees en utvikling mellom 1900-1940.

Bergensskolen var en arkitekturretning i Bergen i mellomkrigsårene med forbilder i en mer landlig, vestnorsk byggeskikk samt Arts and Crafts-bevegelsen i Storbritannia. Retningen eksisterte parallelt med nyklassisisme og funksjonalisme, ofte i blanding med disse stilretningene (Indahl, Torvanger og Hofstad 2005, s. 124). God stedstilpasning, en kombinasjon av (natursteins)mur og tre og høy kvalitet i materialer og utførelse er noen av fellesnevnerne. Frederik Konow Lund og Kristian Bjerknes var sentrale arkitekter innen denne retningen. Bergensskolen fikk nasjonal betydning og vurderes som et selvstendig bidrag til norsk arkitekturhistorie.

Planområdet har hus i tre og i mur, og både lokale og mer internasjonale strømninger i arkitekturen har funnet sin plass. Det finnes også enkelte tidstypiske garasjer. Vakre, velholdte skifertak setter sitt preg på hus og bygningsmiljøer i hele planområdet. Området har stor tidsdybde og en bredde i byggestiler som spenner helt fra Damsgårds rokokkofasader, via sveitserstil og til 1900-tallets ulike arkitektoniske uttrykk – mer eller mindre artikulert i arbeiderboligene.

Eldste samlede boligbebyggelse innenfor planområdet, hvis vi ser bort fra lystgårdene og ett og annet sveitserhus, stammer fra 1910-tallet og er gruppert på Karensfryd og langs Fyllingsveien. Gyldenpris ble også bygget ut på denne tiden, som en hel forstad med boligbrakker til Bergen kommune, som en følge av boligkrisen etter bybrannen i 1916. Området fikk tilnavnet «Blodbyen» (se 8.5). På 1920-tallet kom det til eneboliger i bergensstil og større arbeiderboliger med rektangulær form og nyklassisistisk preg. På 1920- og 30-tallet reiste boligbebyggelsen langs Nylundsveien seg med en struktur som angitt i reguleringsplanen fra 1925, hovedsakelig med villabebyggelse samt hus med to enheter for middelklassen. Men allerede i en veiplan fra 1916 kan vi lese at området var utpekt som villaområde, og noen småhus stammer fra årene før 1925. Større boligblokker kom til langs Carl Konows gate i 1940- og 50-årene. Planområdet har bare noen få eksempler på formålsbygde industribygg.

7.5 Bygningsmiljø

7.5.1 Karensfryd-bygningsmiljø

På Karensfryd kom det på 1910-tallet opp villaer anlagt i frodige hager rundt lyststedets hovedbygning fra slutten av 1700-tallet. Bebyggelsen representerer øvre middelklasses boligområder på Laksevågssiden og er oppført i årene like før 1916. Bygningsmiljøet ligger som en grønn lunge i et ellers trafikkert og industrialisert område, og har i stor grad bevart sin opprinnelighet. Det har høy miljø- og opplevelsesverdi i seg selv og som nærmeste omgivelser til lyststedet.

Figur 14 Karensfryd 3. Villabebyggelsen fra 1910-tallet rundt lystgårdens hovedbygning utgjør et særpreget kulturmiljø (Foto: Byantikvaren 2014)

Figur 15 På Karensfryd er det fremdeles grusveier, og det grønne preget er viktig for opplevelsesverdien. Gatestumpen her var før en del av lyststedets hageanlegg (Foto: Byantikvaren 2014)

7.5.2 Fyllingsveien

I Fyllingsveien («Bygdeveien») på begge sider av Carl Konows gate ligger en annen gruppe med boliger i tre fra 1910-tallet, i en kombinasjon av arbeiderboliger og villaer. Bygningene er holdt i nybarokk stil med visse trekk fra jugend. De har flere ytre fellestrekk med villaene på Karensfryd, men de fleste var oppført for arbeidere og opprinnelig oppdelt i flere leiligheter. Dette er et helhetlig bygningsmiljø med flotte, forseggjorte skifertak som gir et livlig og helhetlig taklandskap, særlig på nedsiden av Carl Konows gate. Noen av bygningene er oppført som eneboliger, slik som den godt bevarte villaen i Fyllingsveien 28.

Figur 16 Fyllingsveien 26 er oppført på 1910-tallet for flere familier og er blant de første husene i planområdet (Foto: Byantikvaren 2014)

Figur 17 Fyllingsveien 28. Villa fra 1910-tallet (Foto: Byantikvaren 2014)

Figur 18 Carl Konows gate 5. Gjennom krysset er Fyllingsveiens historiske bygningsmiljø særlig sårbar for endringer (Foto: Byantikvaren 2014)

7.5.3 Nylundsveien 1930-tallsbebyggelse

Langs Nylundsveien er bebyggelsen oppført mellom 1920 og 1940, med en hovedvekt på 1930-tallet. Gode eksempler på funksjonalistisk byggestil kan sees langs veien, både villaer og leilighetsbygg. Nylundsveien 24-34, samt 27, utgjør en enhetlig bygningsgruppe oppført 1939. De ligger i lineær struktur mot veien, har lavt, valmet tak med svai, liggende panel og vinduer plassert i et «bånd» rundt huset. Mot øst er de trukket helt ut i hjørnene. Nylundsveien 27 har også en karakteristisk garasje fra 1946.

Figur 19 Nylundsveien 24-34. Helhetlig boligutbygging med syv hus fra 1939 (Foto: Byantikvaren 2014)

Figur 20 Nylundsveien 27. Garasjen er oppført 1946 og er et sjeldent godt bevart eksempel på tidlige garasjebygninger (Foto: Byantikvaren 2014)

Arkitekt Ole Olsen har tegnet disse og svært mange andre bygninger i veien, blant annet en kjøpmestervilla i Fyllingsveien 30 fra 1937. Villaen tenderer på mange måter mot den såkalte bergenssskolen, som hadde forbilder i landlig, vestlandsk byggeskikk og Arts and Crafts-bevegelsen i Storbritannia. Bygningen i to etasjer er relativt lang og smal med liggende panel og smårutete vinduer. Huset har et lavt, skiferkledd saltak uten oppbygg, og vinduene er plassert tett oppunder gesims. Murte trapper og terrasser på den bratte tomten bidrar til å binde hus og hage sammen på en naturlig, godt terrengtilpasset måte. I Solveien 10 har han tegnet en funksjonalistisk murvilla etter internasjonale forbilder, oppført for Hr. fabrikkmester Lunde (fig.22).

Småhus i tre med høye tak og spisse gavler er en annen karakteristisk hustype som også er representert langs Nylundsveien. Disse er hovedsakelig oppført rundt 1920, før reguleringen og anlegningen av Nylundsveien (fig. 23).

Figur 21 Fyllingsveien 30 (1937). Arkitekt Ole Olsen ser her ut til å ha vært påvirket av bergenssskolens idealer (Foto: Byantikvaren 2014)

Figur 22. Selveien 10 (1939). Murvilla oppført for Hr. Fabrikkmester Lunde i funksjonalistisk stil (Foto: Byantikvaren 2014).

Figur 23. Selveien 8 (1924). Godt bevart bolig med høyt saltak med bergensvipp (Foto: Byantikvaren 2014).

7.5.4 Carl Konows gate 1940-50-tallsbebyggelse

Langs Carl Konows gate ble det på 1940- og 50-tallet anlagt blokker som randsonebebyggelse. I 1948 bygget Vestbo Karenbakken Boliglag med 25 leiligheter i Carl Konows gate 19-27. Dette var et av Vestlandske boligbyggelags aller første prosjekter. Blokkene har skiferkledd valmtak, karnapp mot gaten og representerer tidlig etterkrigsmodernisme. En annen variant er Carl Konows gate 43b tegnet av arkitekt Ole Halvorsen i 1949, i et strammere, mer funksjonalistisk formspråk. På 1950-tallet har blokkbebyggelsen blitt høyere med et litt annet uttrykk; Carl Konows gate 18 er typisk for dette tiårets boligblokker. Bygningen har en smal, rektangulær form med saltak, og fasadene et nøkternt, ensartet preg som brytes av de vertikale vindusfeltene i trappegangene.

Figur 24 Carl Konows gate 43b, oppført 1949. Godt bevart boligblokk med funksjonalistisk stilpreg (Foto: Byantikvaren 2014).

Figur 25 Carl Konows gate 18 er typisk for 1950-tallets boligblokker. (Foto: Byantikvaren 2014).

8. Enkeltojekt og anlegg

8.1 Damsgård hovedgård

(Jansongården), Alléen 29. Hovedgården regnes som ett av de norske hovedverkene innen stilarten rokokko, og er fredet. De eldste delene av den nåværende bygningen stammer trolig fra tiden da stiftamtskriver Severin Seehusen (1664-1726) eide gården, og er trolig oppført før 1720. Det var på denne tiden gården ble tatt i bruk som lyststed, samtidig som den også fortsatte med gårdsdrift.

I 1769 overtok Joachim Christian Geelmuyden (1730-1795), som i 1783 ble adlet under navnet Gyldenkrantz. Under ham ble huset bygget om og fikk sin berømte rokokkofasade, tårnet og hestekoformen. Dette var på slutten av 1770-tallet. Den slottsaktige fasaden ble også snudd mot innseilingen til Bergen, og er større enn selve bygningen for å gi et enda mer imponerende uttrykk. Hovedportalen med brutt pediment/overstykk er båret av et par bøyde søyler, som er et helt særegent arkitektonisk motiv.

Figur 26 Damsgård hovedgård med tårnet og hovedfasaden i rokokko fra ombyggingen på 1770-tallet (Foto: Byantikvaren 2011)

Den rike kjøpmannen Hermann Ditrich Janson (1757-1822) kjøpte eiendommen i 1796. Han pusset opp og utførte en rekke innvendige endringer. Gården var i Janson-familiens eie like til 1983 og har på folkemunne båret hans navn helt frem til i dag. Fra ca. 1870 ble lystgården tatt i bruk som helårsbolig. I 1983 overtok Staten og Bergen kommune Damsgård og restaurerte bygningen, som i dag drives som museum. Arbeidet var svært omfattende, og de ulike rommene er restaurert slik at de gjengir ulike epoker fra bygningens historie.

Damsgård har flere hager: *Østhaven* (herrens have) er en stram, symmetrisk inndelt hage med grusganger og lindeallé. *Vesthaven* (fruens have) med andedam/karussdam har en mykere design. Begge hagene omgis av en høy mur med tegl på toppen. Hagene er i sin helhet forsøkt gjenskapt slik de kunne ha vært på 1700-tallet, både med tanke på design og tidsriktige vekster og beplantning. Hagene har også kopier av datidens hagestatuer, av Neptun og Merkur. Originalene er flyttet inn. Øst og vest for murene er rekker av trær (Indahl, 1989) som har vært kraftig beskåret for å forsterke illusjonene av bygningens størrelse.

I det stigende terrenget utenfor muren sør for huset ligger *Den engelske haven*, anlagt på midten av 1700-tallet, og endret til engelsk landskapsstil ca. 1820/30, med plener og innplantede trær. Hagen har få bed, men slyngende veier og bro over en liten bekk. Foran huset ligger en stor, åpen slette ned mot sjøen, denne var tidligere slåttemark.

Figur 27 Park i engelsk landskapsstil sør for hovedbygningen (Foto: Byantikvaren 2014)

8.2 Alléen på Damsgård

Alléer ble plantet i Bergen fra midten av 1700-tallet, den første var trolig Nygårdsalléen (Magne Bruun/Statens vegvesen, 2012). Som denne, fulgte også alléen opp til Damsgård et eksisterende, vilkårlig veiløp. I utgangspunktet var idealet at en allé skulle være rettlinjet og symmetrisk. Tradisjonen med å plante alléer faller i Bergen sammen med lyststedenes fremvekst. Etter at lyststedene kom til Laksevåg, ble det etter hvert plantet flere slike doble, regelmessige trerekker både langs landeveien (Strandveien/Damsgårdsveien) og langs stikkveier opp til lystgårdene. Det var kjørevei fra byen til Damsgård fra begynnelsen av 1800-tallet, men veifaret er eldre. På Damsgård er lindealléen opp til hovedbygningen bevart, om ikke intakt. Trerekkene har huller, særlig som resultat av at gaten blir brukt til biloppstilling. Gatestumpen bærer den dag i dag navnet Alléen, og trærne bidrar sterkt til å

markere dette gamle veiløpet, som i dag er gjennomskåret av blant annet Carl Konows gate. Fra Damsgårdsveien og opp mot østsiden av hovedbygningen følger alléen naturlig forløpet til den gamle ferdselsveien mot Fyllingsdalen, og vender så av til høyre, over elven og inn foran hovedhuset.

Figur 28 Alléen kan identifiseres på dette Dreier-prospektet fra 1810, hvor vi bakerst i bildet ser landeveien mot Fyllingsdalen sno seg videre sørover fra hovedgården, uten allé.

Alléen på Damsgård er et eksempel på tradisjonen med å plante alléer, særlig til lystgårdene. Trebeplantningen på Damsgård med allé, samt trerekkene rundt eiendommen, er gamle landskapselementer som gir karakter til anlegget. Alléen er knyttet både til den gamle ferdselsåren og til hovedbygningen på Damsgård. Den har stor kulturhistorisk verdi som historiefortellende struktur, og ved at den gir karakter og opplevelsesverdi til området.

Figur 29 Lindealléen opp til Damsgård hovedgård i dag (Foto: Byantikvaren 2014).

8.3 Karensfryd 6 – lyststedet

Figur 30 Karensfryd 6. Lyststed fra slutten av 1700-tallet. Den halvsirkelformede glassverandaen på søyler er fra en ombygging ca 1850 (Foto: Byantikvaren 2014).

Karensfryd er et lyststed fra 1700-tallet og het opprinnelig «Uhren» (ikke d.s.s. Uren under Solheim lenger inne i sundet). Gården ble solgt av enkefru Elisabeth Gyldenkrantz til kjøpmann og konsul Christian Pahr i 1796. Eiendommen har navnet etter hans kone Karen. Hovedhuset ble bygget om og fikk halvvalmet tak, empirevindu og sin halvsirkelformede glassveranda på søyler rundt 1850. Hageanlegget er for lengst bygget ned, men bygningen er omgitt av et svært idyllisk bygningsmiljø med villaer fra 1910-tallet, omkranset av frodige hager. Veien Karensfryd som går skrått ned fra Carl Konows gate øst for hovedbygningen, var opprinnelig en del av lyststedets hageanlegg: En rett stikkvei fra sjøen førte opp til midten av huset, hvor den delte seg i to løp som gikk til hver sin side av huset, hvorav det ene løpet er bevart som gaten Karensfryd.

8.4 Frydenbølien 13a og b

Figur 31 I Frydenbølien 13 ligger en sveitservilla fra ca 1880 i grønne omgivelser (Foto: Byantikvaren 2014).

På Frydenbø ligger en villa som ved sin arkitektur, størrelse og nesten landlige beliggenhet skiller seg ut fra området for øvrig. Sveitservillaen med glassveranda er trolig bygget rundt 1880. Den har mange opprinnelige bygningsdetaljer bevart, blant annet flotte løvsagarbeider i gavlen. Hvem villaen er bygget for er vi usikre på, men den er nevnt som Store-Frydenbø i en eldre byggesak og kan ha hatt tilknytning til lyststedet Frydenbø (revet). En snorrett sti ledet lenge opp til huset fra stranden. Denne gikk langsmed Münsterbekken, som har navn etter skreddermester G. M. Münster, som eide noen mindre områder langs bekken. To mindre partier av denne ferdselsåren er bevart på eiendommen.

8.5 Blodbyen

Etter den store bybrannen i Bergen sentrum i 1916 ble det reist en kommunal brakkeby på Gyldenpris. Den fikk tilnavnet «Blodbyen» på grunn av rødfargen husene ble malt i. Mye slåssing og uro i området bidro til å befeste navnet. Husene utgjorde opprinnelig en hel forstad, men bare 6 er bevart i dag; Gyldenprisveien 9-17 og Lien 85.

Brannkatastrofen i 1916 kom i en tid som allerede var sterkt preget av boligmangelen. Jobbetid og krigskonjunkturer gjorde også sin virkning. Bare et par år tidligere hadde kommunen besluttet at boligsaken også var en kommunal oppgave, og hadde selv nettopp gått inn i boligproduksjonen. Bolignøden ble til krise etter brannen og presset frem bygging av nødbrakker i stort omfang. De husvillene ble i første rekke anvist til skip og beslaglagte forsamlingslokaler som ble delt opp med to meter høye skillevegger - i starten var det ikke annet enn en krittstrek mellom hver «enhet». Utveien ble å bygge brakker som kom opp på ledige tomter over hele byen; Wilhelmineborg i Sandviken, Årstadvollen, Meyermarken, Møllendalselven, Nordnes, Grønneviksøren m.fl. Mange av disse ble revet på 1930-tallet, og oss bekjent er brakkene i Blodbyen de eneste som fortsatt står der de ble reist etter brannen.

I 1912 hadde Bergen kommune kjøpt gården Gyldenpris i Laksevåg herred til fabrikk og tomteland. Området forble imidlertid en del av Laxevaag herred helt frem til 1921, da Gyldenpris og Stranden ble innlemmet i Bergen. Arbeidet med brakker på Gyldenpris tok til i starten av mai 1916, men arealene var ikke byggeklare. Det måtte anlegges veier, graves og sprenges for grøfter, vann, kloakk og gass. Dette sinket arbeidet, og inntil 75 sappørsoldater ble satt inn som arbeidshjelp. Det ble i første omgang reist 17 brakker med 92 leiligheter. Noen var ferdige alt i oktober 1916, og enda gikk arbeidet seinere enn man hadde regnet med.

Figur 32 Blodbyen/Gyldenprisveien 9-17 og Lien 85 (1916). I dag er bare 6 bygninger av den en gang så store brakkebebyggelsen bevart (Foto: Byantikvaren 2014)

Figur 33 Gyldenpris, Blodbyen. En helt ny bydel reiste seg i rekordfart etter 1916, og i 1921 bodde det 1700 mennesker her (Fotograf: Ukjent. Arkivet etter reguleringsvesenet, Bergen Byarkiv)

Brakkene er reist etter typetegninger for å bli fort ferdige. De første som kom opp var enkle og i én etasje, men brakkene i andre og tredje «byggetrinn» er godt og solid bygget og ikke hva man i dag forstår med «brakker». De fikk også senere betegnelsen «halvpermanente». (Mobile *Fønix-brakker* (!) var også blitt kjøpt inn for innkvartering av de husville. Dette var uisolerte lemmebrakker som ikke var egnet for beboelse, og ble etter de nødvendige tilpasninger til slutt en svært dyr affære for kommunen). De første brakkene ble i 1918 påbygget fra én til to etasjer. Brakkekolonien og befolkningsforskyvningen til Gyldenpris førte til at det i 1917 også ble reist en skolebrakke der. Denne ble bygget solid og god, med lekeplass og beplantning (Ihlebak 1958, s 73).

Nødboligene ble oppført med bygningsmetoder som gjorde konstruksjonene raske å oppføre, de ble påbegynt få måneder etter brannen og reist i rekordfart. Det ble bygget brakker her frem til 1918. Gyldenpris ble bygd ut med flere typer brakker av ulik kvalitet, og noen ble også påbygd og utbedret etter hvert. Det ble også reist enkelte hus i mur. Det ble bygget ca. 320 leiligheter totalt, som i 1921 huset 1700 mennesker. Om brakke for de husville opprinnelig var ment som mer eller mindre midlertidig losji etter brannen, oppleves de av oss i dag ikke umiddelbart som brakker. Husene er i to etasjer med høyt, halvvalmet tak og arker, fem av dem har stående bordkledning - uvanlig for Vestlandet. De har kompakte bygningskropper og flere andre fellestrekk med permanent bebyggelse fra samme tid, og kan karakteriseres som nybarokk i stil. De fleste brakkene er revet i forbindelse med byggingen av Puddefjordsbroen, Løvestakktunnelen og veianlegg.

Boligbrakkene som kommunen reiste som midlertidige hjem, ble stående lenger enn hva som var tenkt, og snart 100 år etter står de seks husene i Blodbyen igjen som en beretning om boligkrisen og den kommunale innsatsen for boligsaken i kjølvannet av 1916-brannen.

8.6 Alléen 16/18.

1920-tallets boligbebyggelse er representert blant annet i Alléen 16/18, en tidstypisk leilighetsbygning med sluttet, rektangulær form, valmtak og panelte fasader med regelmessig vindusfordeling. Bygningen er reist 1929 og har nyklassisistisk tannsnittbord oppunder gesimsen. På baksiden er det tilføyd trapper i senere tid, noe som er godt synlig fra Carl Konows gate etter at huset Fyllingsveien 33 brant ned.

Figur 34 Alléen 16-18, oppført 1929. Tannsnittbord oppunder gesimsen (Foto: Byantikvaren 2014).

Bygninger med lokalt preg og forbilde i urbane, bergenske borgerhus fra 1700- eller 1800-tallet – såkalt bergensstil - kom også opp spredt rundt i planområdet på 1920-tallet.

8.7 Fyllingsveien 34

Dette er en meget helhetlig eiendom med bolig i bergensstil oppført 1929 for rørlegger Bjarne Olsen, tegnet av Jacob Bratland. Huset har flotte detaljer i trearbeidene. Hagen er rammet inn av stakittgjerde og vakker portal mot Fyllingsveien. Garasjen var omsøkt i 1946 og påbegynt med grunnmur, men ikke fullført før tidligst 1953. Garasjen er holdt i samme stil som huset og har gamle vindu som trolig er eldre enn byggeår. Garasjen tilfører eiendommen helhet og karakter og vurderes også som verneverdig.

Figur 35. Fyllingsveien 34. Helhetlig eiendom og et godt eksempel på tradisjonell bergensstil med forbilder i bergenske borgerhus (Foto: Byantikvaren 2014).

8.8 Nylundsveien 6

Figur 36 Nylundsveien 6, oppført 1929, er en helhetlig eiendom med søylebåret inngangsparti, inngjerding og port i husets stil (Foto: Byantikvaren 2014)

Nylundsveien 6 er en svært helhetlig og godt bevart eiendom. Huset er oppført 1929 etter tegninger av arkitekt Ole Halseth for sogneprest Ekeland. Bygningskroppen er rektangulær med saltak og altan i hele husets bredde mot sørvest. Særlig det inntrukne inngangspartiet utmerker seg med solide, nyklassisistiske søyler – en sogneprest verdig. Vinduene er smårutet med skodder.

8.9 Hager, porter og gjerder

Figur 37 Nylundsveien 20. Helheten av hus, hage og port/inngjerding er en viktig kvalitet i planområdet (Foto: Byantikvaren 2014)

Helheten bestående av eiendommer med hus, hage, inngjerding og port er en viktig kvalitet i hele planområdet.

Et rikt utvalg av gjerder og porter nært knyttet til husets arkitektur og i tradisjonell utforming går igjen, noe som bidrar til variasjon og et opplevelsesrikt strøk. Mange gjerder og porter med fine detaljer som passer til huset og stilperioden er bevart. Murte stolper med dekorative detaljer, noen ganger bare som gjenværende rester uten funksjon, er også viktige for strøkspreget. Det finnes gjerder, porter og portstolper i varierende materialer som tre, mur og mye jern. Dette er elementer som gjør at bygningsmiljøene fremstår som helhetlig og harmonisk.

Figur 38 Port fra Fyllingsveien 24 (Foto: Byantikvaren 2014)

Figur 39 Gammel jernport fra Karensfryd 6 (Foto: Byantikvaren 2014)

Figur 40 Port i Solveien (Foto: Byantikvaren 2014)

8.10 Carl Konows gate 20

Denne store trebygningen er bygget for industriformål og er et av få eksempler på industribebyggelse inne i selve planområdet. En hel rekke foretak har holdt til her, blant andre Bergens Redskapsfabrikk (i 1919) og Vestlandske møbelindustri.

Figur 41 Carl Konows gate 20. En av få formålsbygde fabrikkbygninger i området (Foto: Byantikvaren 2014)

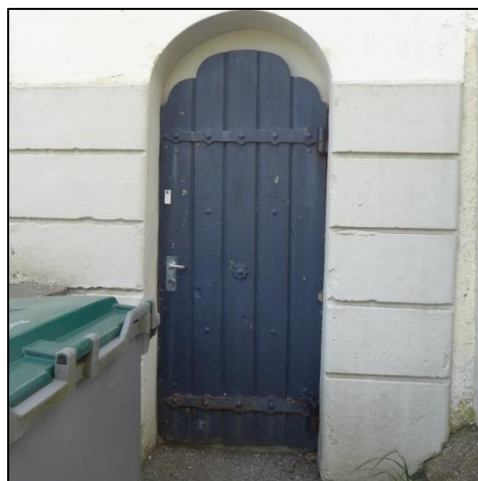
8.11 Høyenes vinfabrikk

I Gyldenprisveien 16a og b ligger en staselig murbygning. Denne ble oppført for Høyenes Vinfabrikk, en gang Skandinavias største vinprodusent. Fabrikken ble grunnlagt av Kristian Høye, som allerede i 1900 hadde startet en fabrikk på Aga i Hardanger for produksjon av saft og fruktvin, men i 1906 startet han en egen fabrikk i Bergen sentrum. I 1914 ble virksomheten flyttet til Damsgård. Spesialitetene til Høyenes vinfabrikk var norsk vermuth, het fruktvin og rabarbravin. Etter innføringen av et norsk vinmonopol på 1950-tallet, ble produksjonen langt ned, og siden har bygningen huset blant annet skjortefabrikk, leverposteifabrikk og yrkesskole for døve (Bergen Byarkivs nettsider).

Figur 42 Gyldenprisveien 16, Høyenes Vinfabrikk. Murbygningen er fra 1927 og tegnet av Ole Landmark (Foto: Byantikvaren 2014).

Den første bygningen fra 1914 var en enkel trebygning, som senere ble utvidet i mur og bygget om i flere omganger av arkitekt Ole Landmark. Murbygningen med den lange fasaden, to store sidegavler og store, rundbuede vindu er fra 1927. Bygningen er godt bevart og er som type sjelden i denne bydelen. Den ligger synlig til og har arkitektonisk verdi som fabrikkbygning fra 1920-tallet, tegnet av en av byens fremste arkitekter.

Figur 43. Detalj Høyenes Vinfabrikk (Foto: Byantikvaren 2014). Figur 44. Detalj Høyenes vinfabrikk (Foto: Byantikvaren 2014).

9. Litteraturliste

Bruun, Magne (2012) *Alléer langs vei og gate*. Statens vegvesen, Vegdirektoratet.

Fossen, Kjell (1984) *Laksevågs historie. Strandstedet, jordbruks og fiskerlandet ved søndre led*, Bind 1, Bergen kommune, Bergen

Fossen, Kjell (1991) *Laksevågs historie. Strandstedet, jordbruks og fiskerlandet ved søndre led*, Bind 3, Bergen kommune, Bergen

Gjerstad, Jo (2006) *Her bygget vi*. Bodoni forlag, Bergen.

Harris, Christopher John (1991) *Bergen i kart fra 1646 til vårt århundre*. Eide forlag, Bergen.

Indahl, Trond, Torvanger, Åse Moe, Hofstad, Erlend (2005) *Hus i Bergen*. Vigmostad og Bjørke, Bergen

Indahl, Trond (1989) *Årbok. Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring*. Artikler av Trond Indahl og flere.

Ihlebak, Oscar (1958) *Bergensbrannen*. Bergen kommune, Bergen.

10. Vedlegg

- Veiplankart fra 1916
- Kart 5.1 Topografi og tidlig historie
- Kart 6.1 Ferdselsårer og kommunikasjon
- Kart 7.3 Bebyggelsesstruktur, industri og bedrifter
- Kart 7.4 Bebyggelsesstruktur alder
- Kart 7.5 Bebyggelsesstruktur bygningsmiljø
- Kart 8.0 Enkeltojekt og anlegg

Offentlig Veiplan
for
DAMSGAARD.

1:1000.
0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100
Meter.

Foreslaet Villastræt
er forvalgt Lysegrønt

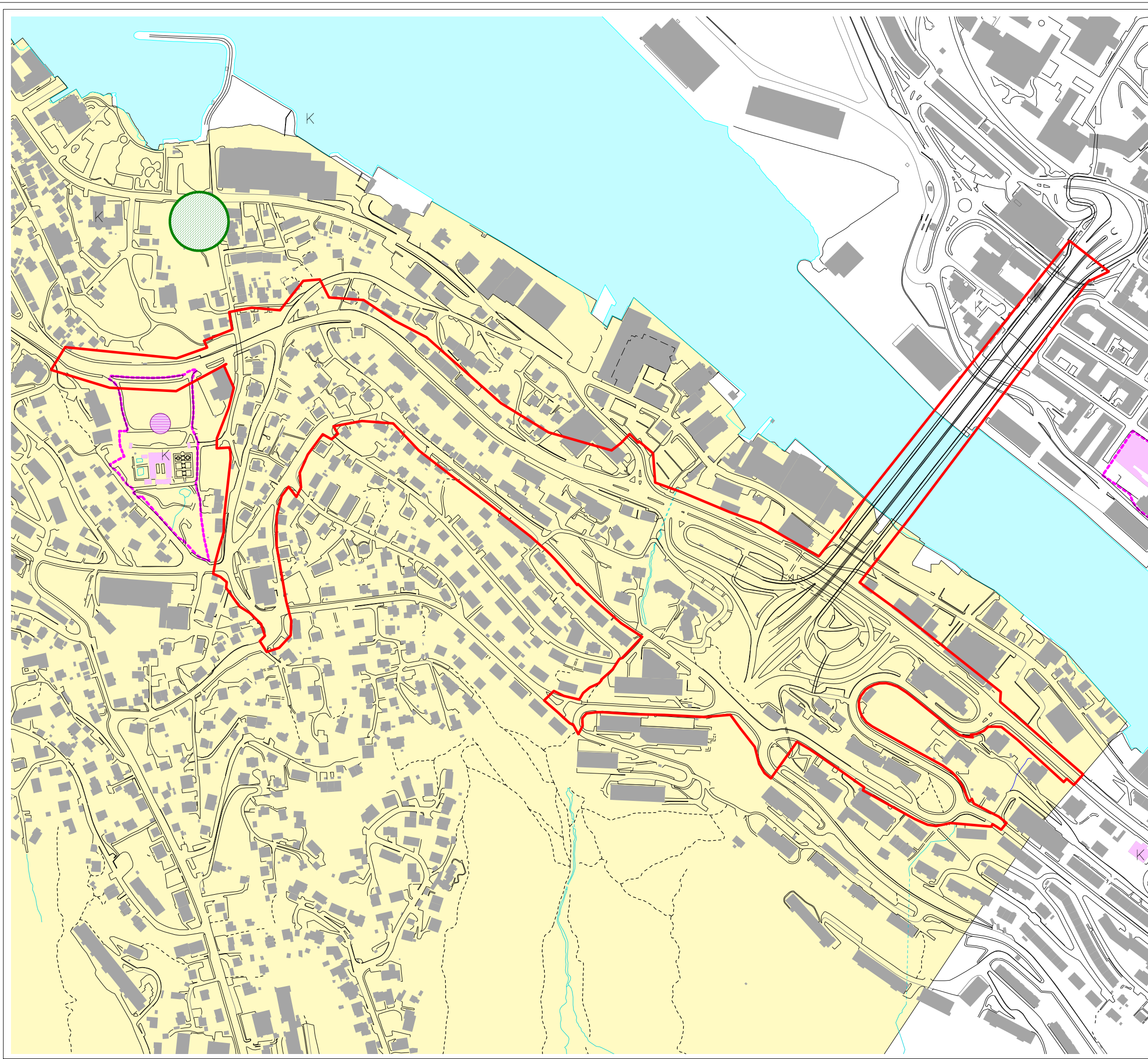
Ifølge Statens kart og det af Statens tekniske tjeneste

Regeret den 6te Mars 1916

K. N. N. N.

Reguleringslinie efter Hærvæsenets Karter

Kulturminnegrunnlag for
Sykkelfelt
Carl Konows gate
Gyldenpris - Damsgård

BERGEN KOMMUNE

Byantikvaren, november 2014

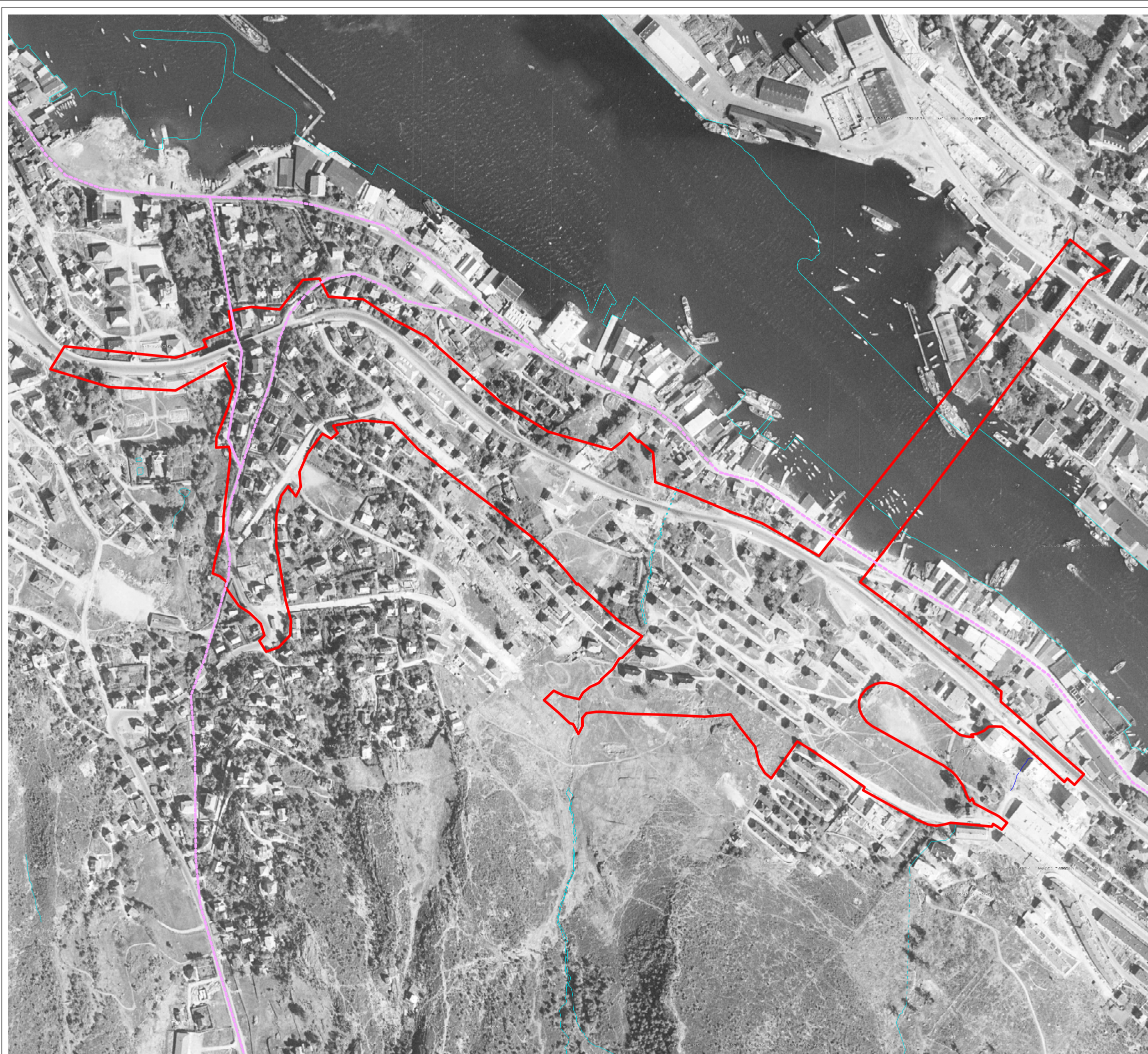
- Fredet kulturminne
- Håsteinar gård, avgrensning ca 1600
- Håsteinar gård, opprinnelig gårdstun frem til ca 1650.
- Løsfunn, antatt plassering, flintpil (B8070), og flintøks (B8071). Kilde: Per Fett (1984).

Plangrense

Topografi og tidlig historie

5.1

1:4000

Kulturminnegrunnlag for
Sykkelfelt
Carl Konows gate
Gyldenpris - Damsgård

BERGEN KOMMUNE

Byantikvaren, november 2014

Historiske veifar

- Sikker
- Usikker
- Svært usikker

- Kystkontur
- Elv, bekk

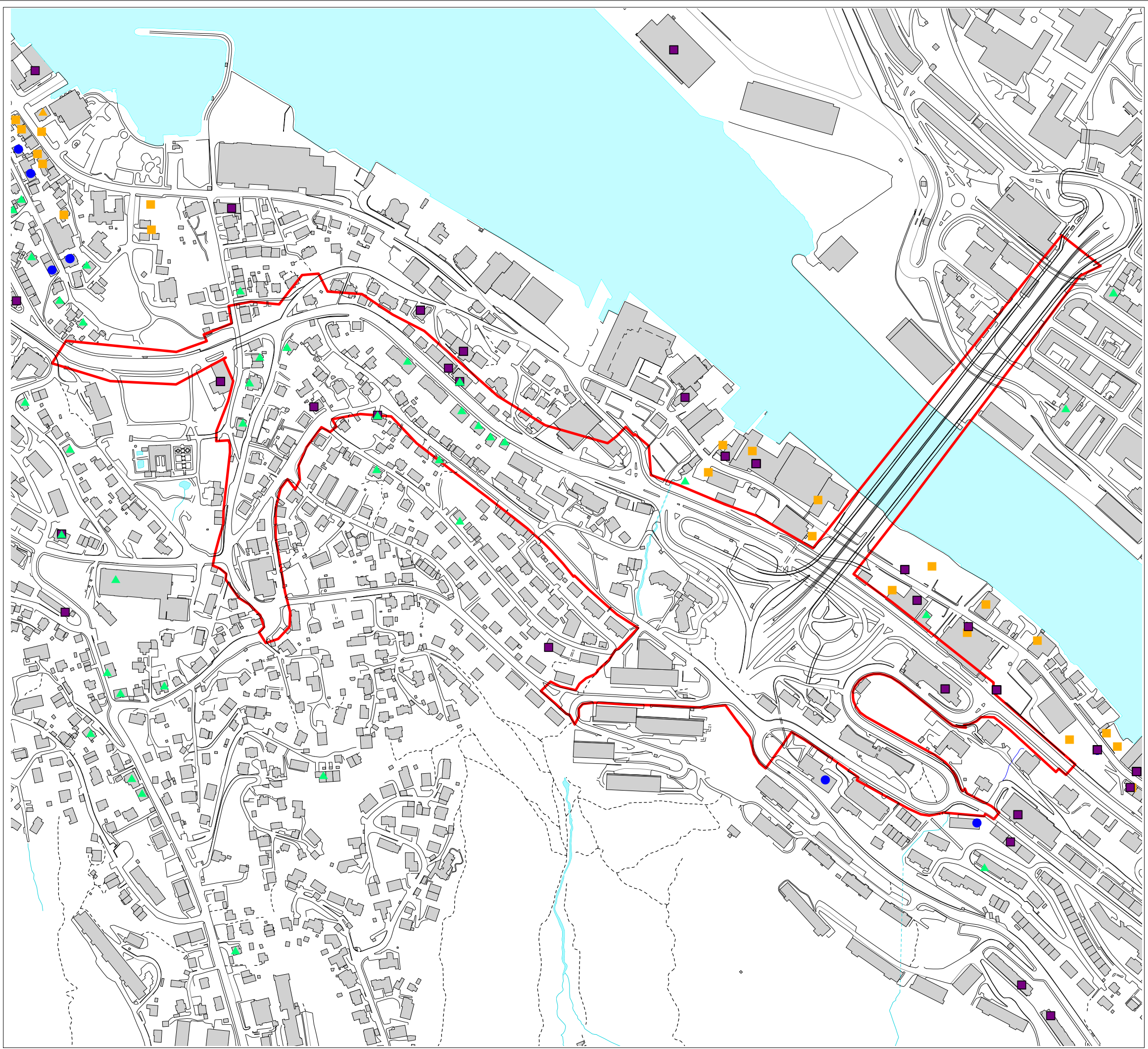
Bakgrunnskart: Ortofoto fra 1951

Plangrense

Ferdselsårer og kommunikasjon

6.1

1:4000

Kulturminnegrunnlag for
Sykkelfelt
Carl Konows gate
Gyldenpris - Damsgård

BERGEN KOMMUNE

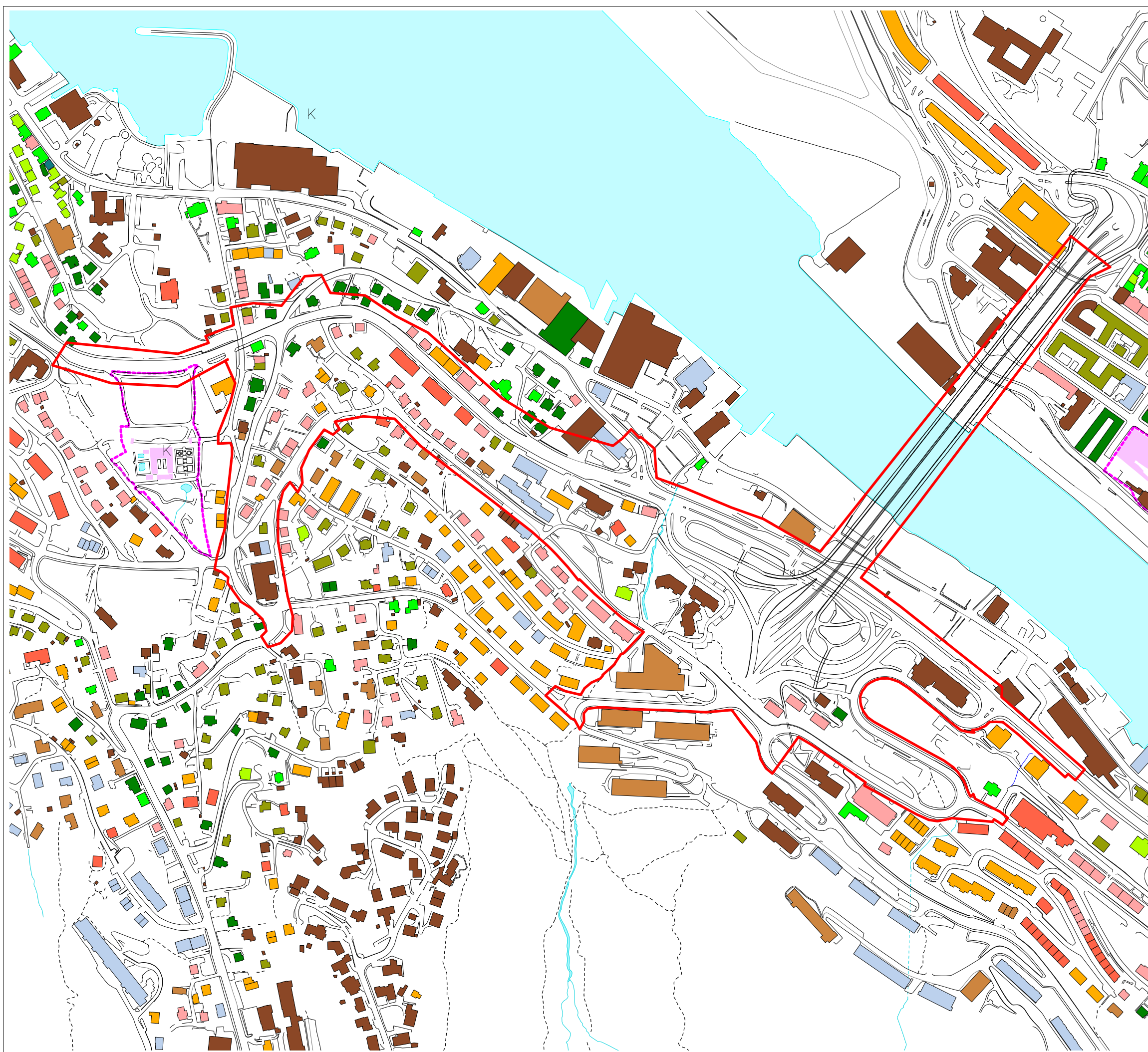
Byantikvaren, november 2014

Historiske bedrifter registrert på
adressedpunkt- BERGIS

- 1888 - 1900
- 1901 - 1925
- 1926 - 1945
- 1946 - 1960
- 1961 - 1985
- 1986 - 1995
- 1996 - 2014
- Historiske bedrifter - BERGIS -
registrert på rodelagspunkt

Plangrense

Bebyggelsesstruktur. Industri og bedrifter

Kulturminnegrunnlag for
Sykkelfelt
Carl Konows gate
Gyldenpris - Damsgård

BERGEN KOMMUNE

Byantikvaren, november 2014

Bygninger fordelt på alder

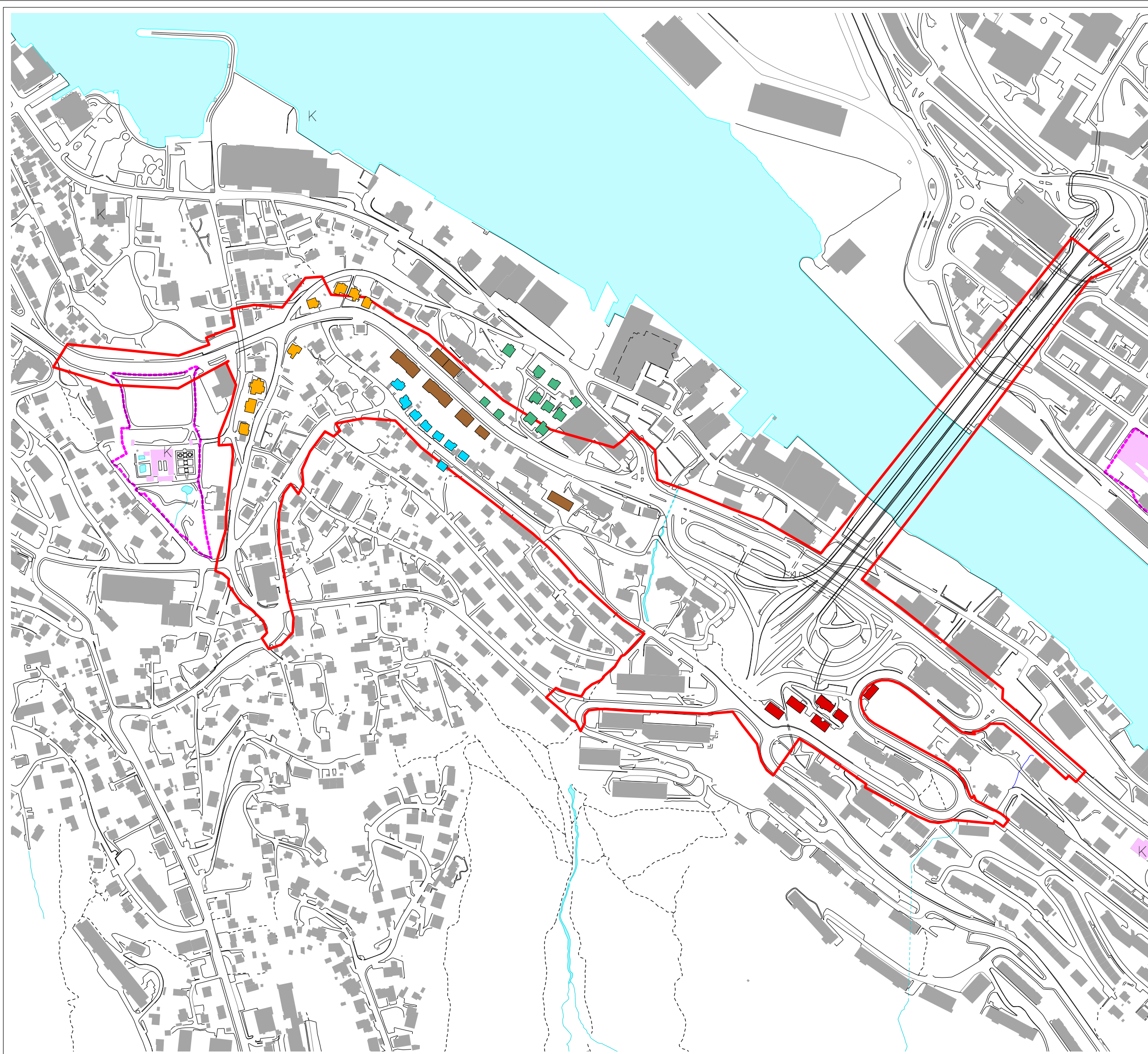
1650 - 1700	1950 - 1959
1701 - 1800	1960 - 1969
1801 - 1849	1970 - 1979
1850 - 1899	1980 - 2100
1900 - 1909	
1910 - 1919	
1920 - 1929	
1930 - 1939	
1940 - 1949	

Plangrense

Bebyggelsesstruktur. Alder

7.4

1:4000

Kulturminnegrunnlag for
Sykkelfelt
Carl Konows gate
Gyldenpris - Damsgård

BERGEN KOMMUNE

Byantikvaren, november 2014

Bygningsmiljøer/enhetlige bygnings-
grupper som er omtalt i teksten.

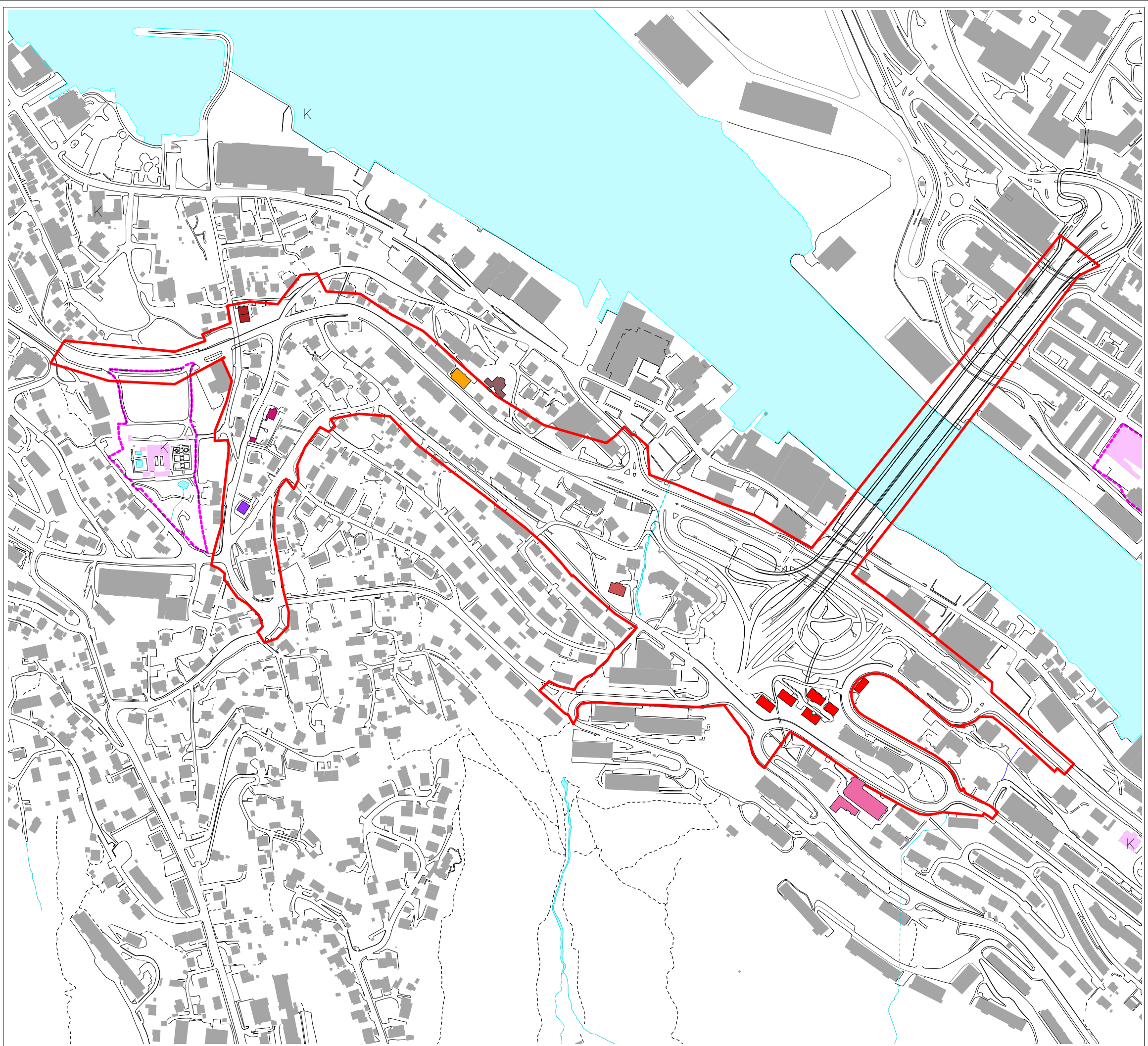
- Blodbyen
- Carl Konows gate bygningsmiljø
- Fyllingsveien tidlig utbygging før reguleringsplan
- Karensfryd bygningsmiljø
- Nylundsveien bygningsmiljø

 Plangrense

Bebyggelsesstruktur. Bygningsmiljø

7.5

 1:4000

Kulturminnegrunnlag for
Sykkelfelt
Carl Konows gate
Gyldenpris - Damsgård

BERGEN KOMMUNE

Byantikvaren, november 2014

	Alléen 16
	Alléen 18
	Blodbyen
	Carl Konows gate 20
	Frydenbølien 13 A og 13 B
	Fyllingsveien 34
	Gyldenprisveien 16 A og B Høyes vinfabrikk
	Karensfryd 6
	Nylundsveien 6

Plangrense

Enkeltojekt og anlegg

BERGEN KOMMUNE